

MĂRTURII ALE SFÂNTULUI SCAUN DESPRE ROMÂNI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Ioan-Aurel Pop

Abstract. According to the Curia the unity of the Christian Europe and even its existence had to be conserved and defended by a joined constant effort. Romanians membership to this effort and to the unity of the Christian European civilisation was a natural fact imposed by their tradition, by their confession, by their geographical position, but also by their Roman origin. Unless this idea had a response in the conscience of the Romanian political factors of the time, its persistent repetition, in order to generate action would have become completely useless. The Holy See, throughout the Middle Ages, and especially towards its end, kept the Romanians within the framework of an ample international policy, emphasizing the idea of Romanian latinity among the Romanian circles (by repetition) but especially in the European, religious, political and scientific circles.

Curia papală, în ciuda conceptului de universalitate pe care îl promova în mod constant, a avut mereu o viziune realistă, pragmatică și etnico-națională asupra Europei. În cercurile înalte ale Bisericii Romane s-a admis foarte devreme existența “diferitelor biserici speciale” (*diversas ecclesias speciales*), guvernate de papă prin intermediul altor păstori, interpuși. Aceste biserici erau urmărite în mod strict, “în ordine, țară după țară”, fiindcă provinciile ecleziastice erau identice formațiunilor politice care aveau să dea naștere statelor naționale de mai târziu. Această complexitate etno-lingvistică și politică a Europei a determinat Sfântul Scaun să de dispună cunoștințe adecvate, de date istorico-geografice asupra diferitelor popoare și țări. Aceste date erau apoi folosite cu grijă pentru atragerea unor suverani și a statelor lor de partea politicii papale, pentru creșterea numărului de credincioși și de biserici subordonate Romei, în detrimentul Bisericii Răsăritene, al ereziilor, al păgânismului, cu scopul participării la ample acțiuni purtate în numele Creștinătății, cum erau cruciada clasică (pe Locurile Sfinte) și târzie (luptele pentru apărarea și eliberarea Europei de agresiunea islamicilor). O altă provocare gravă pentru Roma a fost Reforma din secolul al XVI-lea, cu toate variantele sale. Ideile Reformei, pornite din Europa Centrală și din vecinătatea sa (Cehia, Germania, Elveția), au găsit teren predilect de manifestare mai ales în apropierea locului lor de origine, adică în Polonia, Ungaria, Transilvania și chiar în Moldova și Țara Românească.

Românii, deși ortodocși, prezentau pentru diplomația Sfântului Scaun un interes deosebit, deoarece trăiau într-un spațiu de interferență a

civilizațiilor, împreună cu romano-catolicii și la frontiera nordică a Islamului. Acești romano-catolici dintre români și din preajma românilor aveau să fie cei mai vulnerabili la Reformă, trecând în masă la luteranism, la calvinism și chiar la antitrinitarianism (unitarianism), mai ales în Transilvania, Polonia și Moldova. Românii nu erau în mod direct vizați de Reformă, fiindcă protestantismul a fost o încercare de înnoire și transformare a catolicismului, nu a ortodoxiei. Totuși, cu timpul, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în anumite cercuri reformate, deopotrivă religioase și politice, apar și inițiative de convertire la noile biserici a românilor¹. După formularea programului catolic în forma foarte riguroasă decisă de conciliul de la Trento (1545-1564, cu întreruperi), în cadrul Reformei Catolice, românii au început să fie vizați și de Sfântul Scaun, pe de o parte pentru a mări numărul de credincioși catolici, împutinați de protestantism, iar pe de alta, pentru a nu îngroșa rândurile adeptilor "ereziilor" lui Luther sau Calvin. Cu ne semnificative excepții, românii au continuat, în ciuda eforturilor protestante și catolice, să rămână adepți ai credinței celei vechi a Răsăritului. Sfântul Scaun însă a continuat să strângă valoroase date despre acești români, în care vedea posibili convertiți și buni luptători contra Imperiului Otoman.

Sfântul Scaun avea mărturii precise despre români încă din jurul anului 1000, mărturii care devin tot mai numeroase în timpul Cruciadei a IV-a (1202-1204), al domniei "împăratului" Ioniță Caloian (1197-1207) în "Imperiul Româno-Bulgar", după impunerea stăpânirii ungare asupra Transilvaniei, după înființarea unor episcopii catolice în cele trei țări locuite de români și din timpul marilor campanii antiotomane din secolele XIV-XV. Se știa la Sfântul Scaun că un român catolicizat, fost voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei - Ioan/Iancu de Hunedoara, despre care papa Pius al II-lea spune că nu a sporit atât gloria ungarilor, cât a românilor, dintre care provenea - ajunsese unul dintre cei mai mari generali ai Creștinătății, oprindu-i pe otomani la Belgrad (1456) sau că un principe român ortodox - Ștefan cel Mare - făcuse din țara sa, în cadrul alianței cu Occidentul, o "poartă a Creștinătății". Amândoi au fost numiți de papii Calixt al III-lea și, respectiv, Sixt al IV-lea "atleți ai lui Christos". Un alt român, Nicolaus Olahus (1493-1568), avea să devină în secolul al XVI-lea arhiepiscop primat și guvernator al Ungariei habsburgice (după ce sultanul Soliman Magnificul ocupase Ungaria Centrală în 1541).

Prin urmare, în secolul al XVI-lea, cunoștințele cercurilor papale despre români erau destul de solide și creșteau mereu. Dintre cei circa 45 de autori italieni care au scris despre români între 1500 și 1601, cam două treimi sunt oameni de diferite ranguri ai bisericii, de la papi, legați papali

---

¹ Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1996, p. 26-37; Ioan-Aurel Pop, "Il Patriarca Kiril Lukaris sull'unità etno-confesionale dei Romeni", în vol. *Etnia e confessione in Transilvania (secoli XVI-XX)*, îngrijit de Francesco Guida, Roma, 2000, p. 19-28

și episcopi până la călugări iezuiți. Aproape toți au scris cu entuziasm despre originea romană a românilor și despre latinitatea limbii lor.

Astfel, pe la 1568, abatele Giulio Ruggiero, nuntiu apostolic în Polonia, scria papei Pius al V-lea (într-un raport) despre latinitatea românilor (din Moldova), bazându-se pe trei argumente: trecutul de colonie romană al Țărilor Române, numele românilor (provenit din numele romanilor și comun cu numele dat în Polonia italienilor) și limba latină coruptă a acestor români, similară italianei². Ruggiero știe că "Dacia din vechime" cuprindea Moldova, Transilvania și Țara Românească, adică țările locuite de români și că aceștia (se referă direct la cei din Moldova) își au originea în italieni (italici).

Pentru papa Grigore al XIII-lea (1572-1585), care reia în chip energetic programul Reformei Catolice decis la Trento, au lucrat cu mult folos legatul apostolic Giovanni Francesco Commendone (1523-1584) și iezuitul Antonio Possevino (1533-1611)³. Francesco Commendone, secretar al papei Iuliu al III-lea (1550-1555), episcop și apoi cardinal – a fost chiar pe punctul de a fi ales papă - a lăsat o însemnare numită *Valachiae, olim Flacciae, Romanorum coloniae, brevis descriptio*. Aici, el expune ideea originii romane a poporului român și crede, ca și Ruggiero, că Valachia și Italia sunt sinonime, "pentru că polonii spun voloc la italian (ca și la român - n. n. I.-A. P), iar valahii păstrează până azi nu numai obiceiurile și legile sigure ale disciplinei romane, ci au primit chiar și cele mai multe cuvinte ale limbii latine în vorbirea lor". Ca și alți emisari ai Sfântului Scaun, Commendone credea că, pe baza originii lor romane, a latinității limbii și grație lui Alexandru Mircea, principele Țării Românești dintre anii 1568 și 1577 - favorabil catolicismului - Roma i-ar putea aduce pe români sub oblăduirea sa.

Antonio Possevino, pregătit special pentru lupta contra "erezilor", a fost un apreciat și cult diplomat al Curiei romane în Suedia, Polonia, Transilvania, Rusia, fiind destinat chiar unei misiuni (care n-a mai avut lor) în Moldova și Țara Românească, ai căror principii, Petru Șchiopul (1574-1591, cu întreruperi) și, respectiv, Petru Cercel (1583-1585), păreau câștigați pentru catolicism. În lucrarea sa *Transilvania* (1583), închinată pontifului (Grigore al XIII-lea), Possevino spune că românii sunt urmașii locuitorilor antici romani veniți din Italia, că vorbesc o limbă coruptă din italiană sau latină, că au trăit fără studii și

² Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1985, p. 14; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 297; Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, București, 1993, p. 125-126

³ Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 372 sqq.; Andrei Veress, *Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Bathory (1571-1613)*, vol. I, Budapest, 1911, p. 527 sqq.; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 298, 302-308; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 128-130

deprimați de greutate, deși arată, la înfățișare și în acțiunile lor, suflet și judecată italiene (*animo ed iudicio italiano*). Românii sunt semnalati peste tot, răspândiți în toată provincia, inclusiv printre secui. În țară, în Transilvania, pe locul vechii Dacii, autorul iezuit remarcă sau află din alte lucrări urmele romanilor, în inscripții și ruine de clădiri, în medali de aur și argint sau în locuri ca Sarmizegetusa sau zona Severinului. Mai spune Posevino că românii ardeleni au o stare economică precară și că elita lor nobiliară, redusă numeric, este ținută mai prejos de către principii și puțin răsplătită, deși este mai valoroasă ca ungurii în războaie. Deși de rit grec, românii - crede mesagerul iezuit - ar putea înclina fără mari eforturi spre catolicism.

Ultima mărturie la care ne referim, venită dinspre Curia papală în secolul al XVI-lea, datează din epoca domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601). Este perioada unei noi ligi creștine, inițiate de papa Clement al VIII-lea, ligă spre care trebuiau atrase și Țările Române⁴. Pentru succesul acestei întreprinderi, suveranul pontif semna, la 10 noiembrie 1593, instrucțiunile adresate unui emisar misionar care urma să treacă prin țările interesate. În plus, la 8 noiembrie 1593, cancelaria papală elaborase mai multe scrisori adresate principilor Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, regelui Poloniei, căpitanului cazacilor și altor lideri din Europa Centrală și Sud-Estică. Scrisorile acestea erau identice, în afara textului adresat domnului Țării Românești, care cuprindea un element suplimentar: "Am auzit vorbindu-se că tu ești un suflet mare și că poporul tău descinde din romani și din italieni". Emisarul papal și scrisorile Sfântului Părinte trebuiau să le amintească românilor că "ei sunt o colonie de italieni" și că nu pot în nici un caz să lupte contra creștinilor, vărsând astfel "sângele propriilor lor rude". Principii Țării Românești și Moldovei, sub egida principelui transilvan, au intrat într-adevăr în "Liga Sfântă", iar Mihai Viteazul a obținut victorii remarcabile, fiind considerat un virtual eliberator al Constantinopolului. Diplomația papală știa că ideea latinității era în măsură să-i sensibilizeze pe români, care erau, de altminteri, remarcabili luptători. Amintindu-le originea latină ilustră, Sfântul Părinte și anturajul său îi invitau pe români să fie la înălțimea gloriei strămoșilor lor romani și să lupte contra inamicilor crucii, ceea ce românii, alături de alți creștini, au și făcut de-a lungul evului mediu.

Cele câteva mărturii evocate mai sus demonstrează interesul practic al papalității pentru români în evul mediu, interes determinat de cel puțin două obiective: extinderea numărului de biserici și popoare creștine subordonate Romei, pe de o parte și întărirea rezistenței armate a Creștinătății contra înaintării islamicii în Europa, pe de altă parte. Românii, situați în aria de interferență dintre bisericile apuseană și răsăriteană, precum și în prima linie a luptei antiotomane, la frontiera dintre țările cucerite în mod direct de islamici și cele aflate doar sub

⁴ A. Armbruster, *op. cit.*, p. 142-143

suzeranitatea sultanilor, prezentau o mare importanță pentru planurile Sfântului Scaun. Curia papală avea încă din secolul al XII-lea un sistem de date, bazat pe un program coerent, referitor la popoarele creștine din Europa Centrală și Sud-Estică, între care, evident, și românii. Aceste date au fost, în general, culese la fața locului, de la românii înșiși sau de la vecinii lor, precum și din lucrări preexistente. Între datele despre români, aflate la dispoziția papalității, cea mai importantă, cea care desprinde ca un lait-motiv, fiind omniprezentă, se referă la originea romană a românilor și la latinitatea limbii lor. Firește, există și alte mărturii, despre așezarea geografică a Țărilor Române, despre bogății, economie, structuri sociale, cultură, port, obiceiuri, confesiune etc., numai că toate sunt subsumate de latinitate. Izvoarele arată că unii români erau conștienți ei înșiși de originea lor romană, de care se mândreau și că ideea acestei origini ilustre îi stimula spre acțiuni politico-militare purtate în numele Creștinătății.

În viziunea Curiei pontificale, unitatea Europei creștine și chiar existența sa trebuiau să fie conservate și apărate printr-un efort perpetuu comun. Apartenența românilor la acest efort și la civilizația unitară creștină europeană era atunci un fapt natural, impus de tradiția lor, de confesiune, de plasarea lor geografică, dar și de originea lor romană. Dacă această idee nu ar fi avut nici un ecou în conștiința factorilor politici români ai vremii, repetarea ei insistentă, în vederea stimulării la acțiune, ar fi devenit complet inutilă. Sfântul Scaun, în evul mediu și mai ales spre finele lui, i-a menținut pe români în cadrul unei politici internaționale de anvergură, a întărit ideea latinității românilor în mediile românești (prin repetare), dar mai ales în mediile europene, religioase, politice și savante. Datele culese de Curia pontificală de-a lungul timpului despre români, deși aveau adesea caracter practic, s-au dovedit exacte sau cvasiexacte, încât în secolul al XVI-lea, secol al unei alte "mari schisme", românii - de origine romană și vorbitori ai unei limbi neolatine (latină sau italiană coruptă) - erau priviți ca potențiali factori de consolidare a catolicismului, amenințat de Reformă și de apărare a Creștinătății, amenințate de otomani. În acest destin particular al românilor nu este nimic neobișnuit, fiindcă toate popoarele creștine din regiune erau menite de Sfântul Scaun unor astfel de misiuni. Dar unul dintre imboldurile folosite în cazul românilor - latinitatea lor - este unic și fascinant, într-o Europă pragmatică, dar copleșită de gloria clasicismului greco-latin, de extraordinara moștenire a antichității.